

CERTIFICATE

گواهینامه

دومین کنفرانس بین المللی

مدیریت

چالشها و راهکارها

جناب آقای روح الله تولایی
با سلام و احترام
بدین وسیله گواهی می شود
مقاله جنابعالی با عنوان :

بررسی و شناسایی مولفه های اخلاقی تعامل انسان و رایانه در حوزه فضای
مجازی

که به دومین کنفرانس بین المللی مدیریت چالشها و راهکارها ارسال گردیده بود
پس از ارزیابی توسط داوران منتخب دبیرخانه علمی کنفرانس حائز شرایط لازم جهت
ارائه و درج در مجموعه مقالات کنفرانس

تشخیص داده شد .

با تبریک به مناسبت پذیرش مقاله جنابعالی از ارسال مقاله ارزشمندتان به این
کنفرانس سپاسگزاریم. (این کنفرانس در تاریخ ۲۹ بهمن ماه ۱۳۹۳ برگزار گردید.)

دکتر سیدحواد ایرانیان
دبیر علمی کنفرانس

مهندس مهدی صفرپور
دبیر اجرایی کنفرانس

کنفرانس بین المللی
مدیریت
چالشها و راهکارها

سامانه احراز اصالت گواهینامه : WWW.CNF.IR
کد احراز اصالت گواهینامه : ICM2015-14551044

باهمایش
Behamayesh.com
پرتگاه اطلاع رسانی
مجلسی های کشور

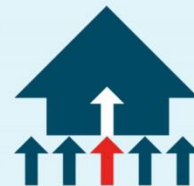
Organized and hosted by
CIVILICA
The Researcher's Choice

SJSM

همایش نگار
مرکز همایشهای علمی

ICM2015

بررسی و شناسایی مولفه های اخلاقی تعامل انسان و رایانه در حوزه فضای مجازی

نویسنده مسئول: مریم فرهادی

روح الله تولایی^۱، مریم فرهادی^۲، آرام محمدی^۳

Maryam.farhadi.67@gmail.com

چکیده:

هدف از انجام تحقیق حاضر بررسی و شناسایی مهمترین مولفه های اخلاقی از جنبه تعامل انسان و رایانه در حوزه فضای مجازی می باشد. اهمیت رابطه اخلاق و سیستم های اطلاعاتی در این است که سیستم های اطلاعاتی سوالهای اخلاقی جدیدی را برای کاربران خود خصوصاً در فضای مجازی به وجود آورده است. چرا که آنها فرصت هایی را برای تغییرات اجتماعی شدید؛ ارتباطات جدید جهانی، تهدید توزیع قدرت و پول، حقوق تعهدات موجود و جرم های جدید به وجود آورده است.

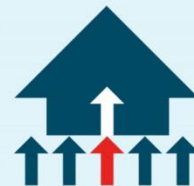
در همین راستا تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی بوده و از نظر گردآوری اطلاعات جزء مطالعات پیمایشی-توصیفی می باشد. همچنین به منظور اکتشاف مولفه های اخلاقی از روش مطالعات کتابخانه ای و مصاحبه عمقی با خبرگان استفاده شده است. لذا در این مقاله به شرح مدل لادون که در آن رابطه مسائل اخلاقی، اجتماعی و سیاسی در یک جامعه اطلاعاتی در قالب پنج بعد اخلاقی عصر اطلاعات پرداخته شده است. سپس یافته های تحقیق از مصاحبه با ۱۱ نفر از خبرگان فرهنگ و فضای مجازی کشور در خصوص مولفه های موجود در ابعاد مدل فوق ارائه شده است. در نهایت نیز با بررسی تطبیقی اصول مسائل اخلاقی و راه حل های ارائه شده برای حل برخی از مسائل اخلاقی در جهان و همچنین با بررسی تطبیقی سند راهبردی اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات در ایران، یافته های تایید شده و پیشنهادات تحقیق ارائه شده است.

کلمات کلیدی: اخلاق، سیستم های اطلاعاتی، فضای مجازی، تعامل انسان و رایانه.

^۱. عضو هیأت علمی دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

^۲. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت فناوری اطلاعات، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

^۳. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت فناوری اطلاعات، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

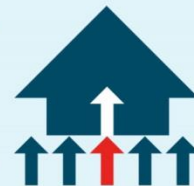
۱. مقدمه:

اخلاق را مجموعه‌ای از صفات روحی و باطنی انسان تعریف کرده‌اند که به صورت اعمال و رفتاری که از خلیات درونی انسان ناشی می‌شود، بروز ظاهری پیدا می‌کند و بدین سبب گفته می‌شود که اخلاق را از راه آثارش می‌توان تعریف کرد. استمرار یک نوع رفتار خاص، دلیل بر آن است که این رفتار یک ریشه درونی و باطنی در عمق جان و روح فرد یافته است که آن ریشه را خُلق و اخلاق می‌نامند. دامنه اخلاق را در حد رفتارهای فردی تلقی می‌کنند، اما رفتارهای فردی وقتی که در سطح جامعه یا نهادهای اجتماعی تسری پیدا می‌کند و شیوع می‌یابد، به نوعی به اخلاق جمعی تبدیل می‌شود که ریشه در فرهنگ جامعه می‌دواند و خود نوعی وجه غالب می‌یابد که جامعه را با آن می‌توان شناخت. (قراملکی، ۱۳۸۷)

ابعاد اخلاقی فناوری اطلاعات و جامعه اطلاعاتی به صورت گسترده‌ای با فلسفه، جامعه‌شناسی و باورهای دینی پیوند ایجاد کرده است. برخی از مباحث اخلاقی متنوعی که در جامعه اطلاعاتی جهانی در محیط اینترنت وجود دارد عبارتند از: اخلاق در ارائه اخبار و شایعات، اخلاق در توسعه سایت‌ها، اخلاق در حفاظت از مطالب محرمانه و اخلاق در امنیت کسب و کار و غیره، که به دلیل حساسیت آنها برای جوامع انسانی، تاکنون معیارهای ارزشی متعددی برای آنها وضع شده است. در چنین شرایطی توجه به مسائل اخلاقی از هر زمانی ضروری تر به نظر می‌رسد و هرگاه نسبت آن کوتاهی شود فاجعه یا فاجعه‌هایی در انتظار کاربران است.

اینترنت دنیایی مجازی ایجاد نموده که حتی روابط خانوادگی را نیز تحت تاثیر قرار داده است. با استفاده از دنیای مجازی جدید جهش علمی و ارتباطی بزرگی در حال روی دادن است که فرهنگ و شیوه زندگی مردم را تغییر می‌دهد. در گستره روابط انسانی، اینترنت ابزاری به نسبت نو پاست و از دیدگاه روانشناختی با نگاهی موشکافانه به رویدادها، درمی‌یابیم که این ابزار تا چه اندازه ممکن است بر زندگی ما اثر گذارد. پژوهش‌هایی که در مورد رفتار واقعی افراد در هنگام ارتباط مستقیم شبکه‌ای انجام گرفته، نامنجم و ناچیز است، لیکن این موضوع به سرعت مورد توجه رشته‌های گوناگون علمی قرار گرفته است (والیس، ۱۳۸۲).

برخی از مفاهیمی که در حوزه فلسفه اخلاق و فلسفه سیاسی کاربردی خاص داشته‌اند، با پیشرفت فناوری اطلاعات دچار چالش‌هایی شده‌اند که از آن جمله می‌توان به مفهوم مالکیت، مفهوم حریم خصوصی، مفهوم توزیع قدرت، آزادی‌های اساسی و مسئولیت اخلاقی اشاره نمود. در حال حاضر اینترنت و فناوری اطلاعات با سرعتی غیرقابل تصور در حال فتح تمامی زوایای زندگی بشر است. آمار استفاده از اینترنت در ایران و جهان رشد چشمگیری داشته و در آستانه همگانی شدن است و فناوری جدید قصد دارد کشورهای گسترده جهان را به یک دهکده واحد تبدیل نماید و به سمتی سوق می‌دهد که عمیق‌ترین آثار را بر جامعه جهانی و زندگی بشر می‌گذارد و باورها و ارزش‌های جوامع را بهم نزدیک می‌سازد.

ضرورت پرداختن به مسئله اخلاق در فضای مجازی از آنجا ناشی میشود که با توجه به استقبال وسیعی که جامعه ما به خصوص قشر جوان از اینترنت و ارتباطات شبکه ای داشته است و تأثیرات عمیق و گسترده ای که فضای رایانه ای بر وجوه مختلف زندگی افراد جامعه ما دارد، بجا و لازم است تا مسائل اخلاقی درباره فناوری اطلاعات مورد کنکاش قرار گیرد.

۲. مفهوم فضای مجازی:

ظهور اینترنت به عنوان یک ابزار جدید برای ارتباط سریع و ارزان، عرصه های مختلف زندگی بشر را دچار دگرگونی کرده و از بسیاری جهات، معنا و مفهوم جدیدی به ابعاد آن بخشیده و با از بین بردن فاصله های زمانی و مکانی، جهان را برای همه به عرصه حضور تبدیل کرده و روند ماشینی کردن زندگی انسان را تسریع بخشیده است. به عبارت دیگر با رشد و توسعه گسترده تکنولوژی ارتباطات و اطلاعات زمینه برای ارتباط همزمان و نامحدود افراد، فارغ از هر زمان و مکانی که در این دنیای واقعی هستند، فراهم شده و جهانی موازی با جهان واقعی ایجاد شده است. جهانی که از آن به عنوان شاهراه اطلاعاتی نام برده میشود و به سرعت هم در حال گسترش است. وایتل (جامعه شناس معروف کانادایی) تعریف سه جزئی از فضای مجازی ارائه می کند که عبارتست از^۱:

۱. فضای روانی، خیالی که در آن افکار مجذوب توهمی رویا گونه می شود.
۲. دنیای مفهومی تعاملات شبکه ای شده بین افراد و آفریده های معنویشان و هر چیز همراه با چنین شبکه ها و تعاملاتی.
۳. حالتی از اندیشه که توسط افراد مرتبط با هم، و به وسیله ای بازنمایی های دیجیتال زبان و تجربه ی حسی به اشتراک گذاشته می شود. افرادی که از نظر مکان و زمان از یکدیگر جدا هستند ولی از طریق شبکه هایی از ابزار فیزیکی به یکدیگر متصل هستند. به طور کلی این فضا حاصل ارتباطات و تعاملات بین افراد در فضایی است که از مکانیت و جسمیت مکان سنتی برخوردار نیست و جنس آن کدهای اطلاعاتی است.

شیوه ی ارتباط و زندگی انسان ها هرچند که متفاوت است، در عین حال به همدیگر مرتبط است. در واقع دنیای مجازی شکل دیگری از دنیای واقعی است که دارای عناصر اولیه ی مشترکی هستند و تنها چگونگی، جنس و نقش این عناصر با یکدیگر متفاوت می شود؛ همانند واژه های: دولت الکترونیک^۲، تجارت الکترونیک^۳، جرم اینترنتی،

^۱ وایتل (۱۹۹۷) به نقل از دوران (۱۳۸۲)، ص ۲۱

^۲ E-government

^۳ E-Commerce

خسونت اینترنتی، اعتیاد اینترنتی، شهروند مجازی^۱، دوستی مجازی که اشاره به دنیای مجازی دارد؛ رونوشتی مجازی از مفاهیم مشابه عینی در دنیای واقعی می باشند.

۳. مفهوم اخلاق:

اخلاق، جمع خُلُق و خُلُق است به معنای سرشت، خوی، طبیعت و امثال آن؛ که به معنای صورت درونی و باطنی و ناپیدای آدمی به کار می رود که با بصیرت درک می شود (دبیری، ۱۳۹۳). اخلاق در زندگی انسان از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است زیرا انسانیت انسان وقتی شکل می گیرد که ارزشهای اخلاقی در وجود او متبلور شود. هر انسانی را به میزان ظهور ارزشهای اخلاقی در افکار و گفتار و رفتار ارزیابی می کنند، اولین نمودی که از یک شخص در جامعه ظاهر می شود اخلاق آن فرد است. فضائل اخلاقی مطلق است و همه آن را می پسندند. اهمیت اخلاق تا جایی است که پیامبر اعظم اسلام(ص) می فرمایند: «انما بعثت لاتمم مکارم الاخلاق^۲» یعنی "من تنها برای تکمیل کردن خوبی های اخلاقی مبعوث شده ام". تعبیر تنها یا فقط که در این حدیث شریفه بکار رفته، بدان معناست که هیچ هدفی جز این، در کار نبوده و اگر جای دیگری، هدف دیگری هم آمده، باید در جهت همین هدف ارزیابی شود. همچنین از این فرمایش حضرت رسول(ص)، چنین استفاده می شود که اتفاقاً اخلاق ظرف، زمینه و بستر شکل گیری بنای دین است، یعنی نه تنها روینا نیست، که زمینه شکل گیری سایر معارف دینی هم می تواند باشد.

استاد محمد تقی مصباح یزدی در کتاب فلسفه اخلاق چهار معنی و کاربرد را برای اخلاق ذکر کرده اند که عبارتست از:

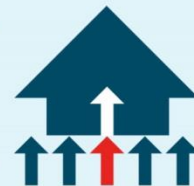
(۱) **صفات راسخ انسان:** رایج ترین و شایع ترین کاربرد اصطلاحی اخلاق در بین اندیشمندان و فیلسوفان اسلامی، عبارت است از صفات و هیأت های پایدار نفس که موجب صدور افعالی متناسب با آنها به طور خود جوش و بدون نیاز به تفکر و تأمل از انسان می شوند. شیخ ابوعلی مسکویه در تعریف اخلاق می گوید: اخلاق حالتی نفسانی است که بدون نیاز به تفکر و تأمل، آدمی را به سمت انجام کار حرکت می دهد. علامه مجلسی نیز در تعریف اخلاق می گوید: اخلاق ملکه ای نفسانی است که به آسانی از انسان صادر می شود. برخی از این ملکات فطری و ذات یاند و پاره ای از آن ها نیز با تفکر و تلاش و تمرین و عادت دادن نفس به آنها، به دست می آیند.

(۲) **صفات نفسانی:** گاهی منظور از اخلاق در اصطلاح اندیشمندان، هرگونه صفت نفسانی است که موجب پیدایش کارهای خوب یا بد می شود، چه آن صفت نفسانی به صورت پایدار و راسخ باشد و چه به صورت نا پایدار و غیر راسخ.

(۳) **فضایل اخلاقی:** گاهی نیز واژه اخلاق صرفاً در مورد اخلاق نیک و فضایل اخلاقی به کار می رود. مثلاً وقتی گفته می شود «فلان کار اخلاقی است» یا «دروغ گویی کار غیر اخلاقی است» منظور از اخلاق، تنها اخلاق فضیلت

^۱ Cybercitizen

^۲ بحار الانوار، جلد ۱۶، ص ۲۱۰

است. البته در این که اصول اخلاق کدامند و آیا همه فضایل را می توان به یک یا چند فضیلت برگرداند یا نه، اختلافات فراوانی وجود دارد. به زعم فیلسوفان یونان و بسیاری از حکمای مسلمان چهار فضیلت حکمت، شجاعت، اعتدال و عدالت به عنوان فضایل مادر و بنیادین تلقی می شوند. در سنت مسیحی نیز گفته می شود که مسیحیان هفت فضیلت اصلی دارند، سه فضیلت الهیاتی و ایمان، امید و محبت، و چهار فضیلت انسانی (مصلحت اندیشی، بردباری، اعتدال و عدالت).

۴) نهاد اخلاقی زندگی: اخلاق در این اصطلاح، در عرض مسایلی چون هنر، علم، حقوق و دین،... قرار دارد و در عین حال متفاوت با آنها به کار برده می شود. بنابراین اصطلاح، اخلاق نیز مانند زبان، دین و کشور پیش از افراد بوده و «فرد در آن داخل شده و کمابیش در آن سهیم می گردد» و پس از افراد نیز خواهد بود. به عبارت دیگر وجود آن به شخص وابسته نیست، بلکه "ابزاری در دست جامعه، به عنوان یک کل، است برای ارشاد و راهنمایی افراد گروه های کوچک تر".

بر اساس دسته بندی فوق، به نظر می رسد معنی و کاربرد چهارم از اخلاق (نهاد اخلاقی زندگی) در حوزه فضای مجازی کاربرد بیشتری دارد و در این تحقیق مدنظر قرار گرفته است.

۴. اهمیت اخلاق در فضای مجازی

امروزه دنیای جدید در فضای مجازی آنقدر پویا، انعطاف پذیر و اثرگذار است که تحولات گسترده ای را در زندگی ما ایجاد می کند. شبکه جهانی اینترنت به لحاظ خصوصیت بالقوه اش علاوه بر اینکه یک مفهوم تکنولوژی به معنای عام ابزاری است به عنوان یک رسانه جمعی، فضایی مجازی برای کاربران خود به وجود آورده که هم باعث تقویت ارزشهای اخلاقی و هم باعث تخریب اخلاق و روابط انسانی اجتماعی افراد می شود و تا آنجا به پیش می رود که حتی می تواند به تغییر اخلاق فردی و اجتماعی یک ملت نیز بیانجامد. از این رو در دهه های اخیر به یک موضوع چالش برانگیز برای محققان مدیریت، علوم رفتاری و روانشناسی و جامعه شناسان تبدیل شده است. اینکه چه معیار اخلاقی برای کنترل پیامدهای منفی آن وضع شود چیزی نیست که مورد توافق همگان باشد.

اخلاق در فضای مجازی به عنوان یک نوع اخلاق حرفه ای محسوب می شود و این اخلاق حرفه ای نیز به نوبه ی خود زیر مجموعه ی اخلاق اجتماعی قرار می گیرد که موضوع علم اخلاق است. اخلاق حرفه ای نقطه تلاقی علم اخلاق و تکنولوژی محسوب می شود. با این بیان همانطوری که اخلاق دارای بار ارزشی است، اخلاق جهان مجازی نیز به تبع آن چنین ویژگی خواهد داشت؛ یعنی قواعد و اصول اخلاقی باید توسط کاربران و کارگزاران در فضای مجازی با توجه به منافع، فرهنگ و ارزش ها و اعتقادات مورد پذیرش جمع در جامعه وضع گردد. بدین ترتیب اخلاق فردی تابع جامعه خواهد بود تا تناقضی ایجاد نشود. (حسن بیگ زاده، ۱۳۹۱)

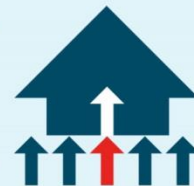

در این راستا اخلاق حرفه ای مربوط به فضای مجازی نیز باید طوری باشد که هم اخلاق فردی و هم فرهنگ کلی جامعه را مورد توجه قرار دهد. البته این نکته را نیز باید در نظر داشت که اخلاق در فضای مجازی به سبب حساسیتهای خاص خود همواره تحت تأثیر سیاست و اقتصاد و آموزش های برگرفته از ایدئولوژی های آن جامعه است. نقش و تأثیر اخلاق اغلب در مواردی که قدرت تصمیم گیری پیرامون معیار خوب و بد بودن موضوعی وجود ندارد، بیشتر خود را نمایان می سازد. مواردی که وزنه های استدلالی طرفداران دو سوی تصمیم گیری های یکسان است، مواردی که ممکن است یک تصمیم گیری نادرست پیامد فاجعه آمیز اخلاقی را در جامعه به بار آورد، چیزی که از آن به عنوان ابهام در ارزش ها یاد می شود. همانند آزادی بیان و حفظ حریم خصوصی افراد و مسائل خصوصی خانوادگی، سرگرمی نوجوانان با بازی های کامپیوتری و پیامدهای نکوهیده و غیرقابل جبران آن همانند اعتیاد کامپیوتری و خشونت های ناشی از آن، برحق بودن آگاهی مردم از مسائل روز و حفظ امنیت ملی و تحریف حقایق، ایجاد سود و منفعت بیشتر برای صاحبان و کارگزاران برنامه ها و اعمال هزینه های اقتصادی برای کاربران، که این ابهامات وقتی پای اخلاق و تعهد اجتماعی در کار نباشد هرکسی خود را مجاز می داند با هر بهانه ای به حریم ها نزدیک شده و مرزهای اخلاقی را زیر پا بگذارد.

۵. اقدامات بین المللی و ملی در حوزه فضای مجازی:

یکی از مهمترین راه ها برای مبارزه با جرایم سایبری، اقدامات بین المللی است. نهادهای سازمان های زیادی، از جمله سازمان توسعه و همکاری اقتصادی، شورای اروپا، انجمن بین المللی حقوق جزا (AIDP)، اینترپول و کنوانسیون اروپایی سایبر کرایم، اقدامات شایان توجهی به منظور تحت کنترل قرار دادن جرایم رایانه ای و اینترنتی انجام داده اند (حسن بیگی، ۱۳۸۴: ۱۹۰-۱۹۸). در کنفرانس بوداپست مجارستان که در سال ۲۰۰۱ میلادی برگزار شده است، اغلب کشورهای اروپایی همراه کانادا، ژاپن و افریقای جنوبی و امریکا مصوبه ای را با عنوان «کنوانسیون جنایات سایبر» به امضا رساندند و در آن، فاکتورهایی همچون دسترسی غیرقانونی به اطلاعات رایانه ای، تخریب تعامل میان داده های سیستمی از طریق حمله به شبکه های بزرگ، دسترسی غیرقانونی به کدهای برنامه های حساس، تخطی از قوانین کپی رایت و تکثیر غیرقانونی موسیقی و فیلم روی شبکه اینترنت و راه های مبارزه با آن مدنظر قرار داده اند. (باستانی، ۱۳۸۲: ۶۳). نکته قابل ذکر این است که تمام نهادهای یادشده، بیشتر جرایم اقتصادی را در نظر داشته و کمتر به جرایم اطلاعاتی و هنجارشکنی های اخلاقی توجه کرده اند. در این میان، کنوانسیون اروپایی سایبر کرایم در خصوص هنجارشکنی اخلاقی فقط به پورنوگرافی کودکان بسنده کرده است.

یکی دیگر از مهمترین راهبردهای مبارزه با آسیب های اجتماعی حاصل از اینترنت، اقدامات ملی و حکومتی کشورهاست. در این راهبرد، کشورها سیاست های پیشگیرانه و کاهش دهنده مخاطرات را در دستور کار قرار داده و مسئولیت برقراری امنیت اجتماعی کاربران را به ارگان های خاص و مربوط وامی گذارند. برای مثال، امریکا در سال

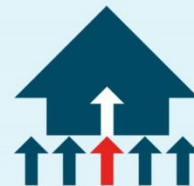
۲۰۰۳ میلادی مصوبه ای را ابلاغ می دارد که بر اساس آن، استراتژی های پیشگیری از حمله های فضای سایبر علیه زیرساخت های حیاتی، کاهش آسیب پذیری ملی از طریق فضای سایبر و کمینه کردن خسارات و زمان بازیابی و بازسازی حملات اجتماعی اولویت راهبردی دولت امریکا را تشکیل داده و فعالیت هایی، همچون جاسوسی، خراب کاری، تبلیغات، سرقت اطلاعات و مواردی از این دست در دستور کار دولت قرار می گیرد. اولویت دوم این ابلاغیه اقدامات کاهش دهنده آسیب های اجتماعی است. در اولویت دوم، تأکید شده است که دستگاه های قضایی ویژه به منظور پیشگیری و پیگرد قانونی مهاجمان سایبر ایجاد شده و بستر استفاده امن و معتبر از سیستم های قابل اطمینان و همچنین کنترل نظارتی سیستم های کنترل دیجیتال توسعه یابد (حسن بیگی، ۱۳۸۳: ۲۷۰-۲۷۱).

چین به عنوان کشور پیشرو در استفاده از فضای سایبر در آسیا و اقیانوسیه نیز در سطح ملی قوانینی را در سال ۱۹۹۴ میلادی به منظور حفاظت از سیستم های اطلاعاتی تصویب کرد. در این قانون، تصویب شده است که هیچ سازمان یا فردی نمی تواند از سیستم اطلاعاتی رایانه برای اموری استفاده کند که منافع جمعی یا ملی و همچنین منافع قانونی شهروندان را به مخاطره اندازد.

به طور کلی هر کشوری به تناسب توانمندی تکنولوژیکی و امنیتی خود تمهیداتی را در جهت برقرارسازی امنیت فضای سایبر و سلامت کاربران آن در نظر گرفته است. ایدئولوژیک بودن ساختار حاکمیت سیاسی در ایران، خود زمینه ساز مسأله ساز شدن و گریز ناپذیری مواجه با پیامدهای تحقق فناوری اطلاعات و ارتباطات در جامعه است. و از این منظر می توان انتظار داشت که توجه ویژه ای از سوی نهادهای حکومتی به مسأله شود. هر چند این توجه خود را تاکنون در رویکردهای سلبی نشان داده باشد. به هر حال آنچه مسلم است این است که، در تقسیم کار صورت گرفته میان نهادهای حکومتی و دولتی، جایگاه شورای عالی اطلاع رسانی بر اساس وظایف تعریف شده برای آن، که متمرکز بر تولید محتوا است، می طلبد تا چالش برقراری نسبتی معرفت شناختی با فناوری اطلاعات و ارتباطات را از منظر حاکمیت سیاسی ایران و حدود فقه شیعی، در دستور کار خود قرار داشته باشد (الویری، ۱۳۸۵: ۶۳).

در این راستا شورای عالی اطلاع رسانی، سند راهبردی اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات را تدوین نموده که طبق گفته این شورا "تدوین و تنسيق موجه و معقول نظام اخلاقی و پیدا کردن راهبرد های اساسی (برنامه عمل) در راستای نظام اخلاقی مذکور مبتنی بر داشتن معیار اخلاقی موجه است، اما چون هرگونه بحث از معیار اخلاقی موجه در این سند ما را به مباحثات و مجادلات فلسفی دراز آهنگی می کشاند که با فوری بودن تدوین این سند سازگار نیست، از این رو اصول اخلاقی مورد قبول در این سند حتی المقدور با معیارهای اخلاقی متفاوتی که کاندید معقولیت است سازگاری دارد و در آن بیشتر بر جنبه های مشترک این معیارها تأکید شده است. البته اولاً سازگاری این اصول با آموزه های اخلاقی دین مبین اسلام لحاظ شده و ثانیاً اصول و آموزه های خاص اخلاق اسلامی و ارزش های اخلاقی بومی در آن مورد توجه قرار گرفته است". (شورای عالی اطلاع رسانی، ۱۳۹۳)

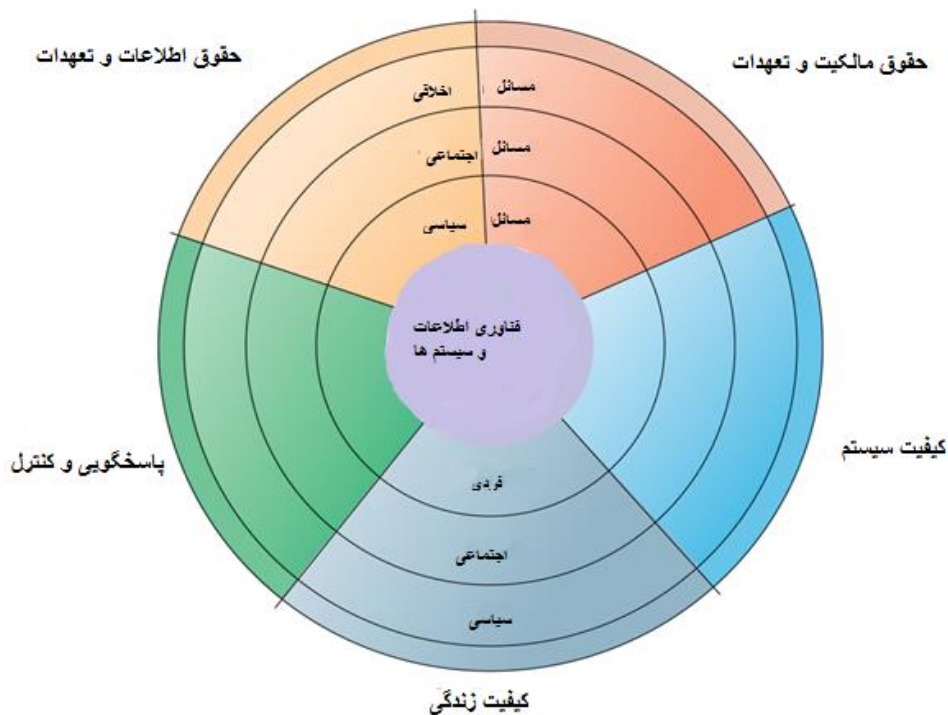
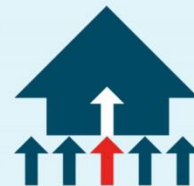

عناوین حوزه های مورد بحث در سند راهبردی عبارتند از: حوزه راهبردی گم نامی در فضای مجازی/حوزه راهبردی حریم خصوصی در فضای مجازی/حوزه راهبردی گردش آزاد اطلاعات در فضای مجازی/حوزه راهبردی مالکیت معنوی در فضای مجازی/حوزه راهبردی نقش فناوری اطلاعات در تحکیم نهادهای مدنی، مشارکت عمومی و اقتدار دولت در فضای مجازی/حوزه راهبردی پژوهش در فضای مجازی/حوزه راهبردی بازیهای رایانه ای در فضای مجازی/حوزه راهبردی کودکان نوجوانان و جوانان در فضای مجازی.

۶.مدلی برای تفکر در مورد مسائل اخلاقی، اجتماعی، سیاسی:

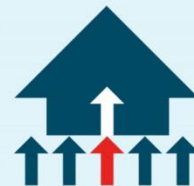
مسائل اخلاقی، اجتماعی و سیاسی بسیار به هم مرتبط هستند. معضل اخلاقی که ممکن است شما به عنوان یک مدیر سیستم اطلاعاتی با آن روبه رو شوید، به طور معمول انعکاس بحث های اجتماعی و سیاسی است. یک راه برای اندیشیدن به این روابط در شکل ۱ ارائه شده است. جامعه را به عنوان یک حوض کم و بیش آرام در یک روز تابستانی تصور کنید، که یک اکوسیستم حساس در تعاملی جزئی با افراد، اجتماع و نهادهای سیاسی میباشد. افراد از چگونگی عمل در این حوض آگاهند زیرا نهادهای اجتماعی (خانواده، محیط های آموزشی، سازمان) به خوبی قواعد رفتاری را گسترش داده که این قواعد به وسیله ی قوانین توسعه یافته در بخش سیاسی پشتیبانی میشوند که در صورت نقض این قوانین، برخورد و وعده ی تحریم، تجویز میشود. حال تصور کنید یک سنگ به مرکز این حوض پرتاب شود. اما تصور کنید به جای این سنگ که یک نیروی اختلال گر است یک شوک قدرتمند از فناوری اطلاعات جدید و سیستم هایی که جوامع کم و بیش آرام را مورد هدف قرار میدهند، باشد. چه اتفاقی رخ میدهد؟ مسلماً امواج به وجود می آیند.

شکل ۱: مدلی برای تفکر در مورد مسائل اخلاقی، اجتماعی، سیاسی (Laudon and Traver, 2011)

معرفی فناوری اطلاعات جدید دارای یک اثر موج دار است و باعث رشد مسائل اخلاقی و اجتماعی و سیاسی جدید که باید در سطوح فردی اجتماعی و سیاسی به آن پرداخته شود، میشود. این مسائل دارای ۵ بعد اخلاقی هستند: حقوق اطلاعات و تعهدات، حقوق مالکیت و تعهدات، کیفیت سیستم، کیفیت زندگی و پاسخگویی و کنترل. ناگهان افرادی که با شرایط جدید مواجه میشوند اغلب دیگر تحت پوشش قوانین قدیمی نیستند و نهادهای اجتماعی نمیتوانند یک شبه به این امواج پاسخ دهند. توسعه قوانین و مقررات، انتظارات، مسئولیت اجتماعی، نگرش های درست سیاسی یا قوانین تایید شده ممکن است سالها به طول بیانجامد. این مدل میتواند برای نشان دادن پویایی های که اتصال مسائل اخلاقی، اجتماعی و سیاسی دارند استفاده شود. همچنین این مدل میتواند برای شناسایی ابعاد اصلی اخلاقی جامعه اطلاعاتی که به سطوح مختلفی از اقدام تقسیم میشود_ شخصی، اجتماعی، سیاسی_ مفید باشد (Laudon and Traver, 2011).

۷. پنج بعد اخلاقی عصر اطلاعات :

مسائل اخلاقی، اجتماعی، سیاسی و عمده مطرح شده توسط سیستم های اطلاعاتی شامل ابعاد اخلاقی زیر است:

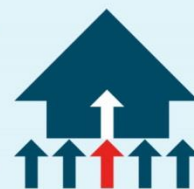
(۱) حقوق اطلاعات و تعهدات: حفظ حریم خصوصی مطالبه ی افراد برای تنها ماندن آزاد از نظارت و یا دخالت دیگر افراد و سازمان ها از جمله دولت است. مطالبه حریم خصوصی در محل کار نیز مشاهده میشود: میلیون های نفر از کارکنان در معرض نظارت های الکترونیکی و سایر اشکال نظارت با تکنولوژی های بالا میباشد (Ball, 2001). این بعد را با سوالات زیر ارزیابی میکنیم: افراد و سازمان ها چه حقوق اطلاعاتی را دارا هستند؟ چه چیز از آنها حفاظت میکنند؟ و چه تعهداتی در قبال این اطلاعات دارند؟

(۲) حقوق مالکیت معنوی: سیستم های اطلاعاتی معاصر به شدت قوانین و شیوه های اجتماعی موجود را که از مالکیت معنوی خصوصی حفاظت میکنند به چالش میکشد. مالکیت معنوی مالکیت نامحسوس ایجاد شده توسط افراد یا شرکت های بزرگ محسوب میشود. این بعد را با سوالاتی از این قبیل ارزیابی میکنیم: چگونه از قوانین مالکیت معنوی سنتی در جوامع دیجیتال که در آن پیگیری و اختصاص مالکیت دشوار است، به طوری که نادیده گرفتن این حقوق بسیار آسان است، محافظت میشود؟

(۳) پاسخگویی و کنترل: همراه با قوانین حفظ حریم خصوصی و اموال، فن آوری های اطلاعات جدید، قوانین مسئولیت و رویه های اجتماعی موجود برای حفاظت از افراد و نهادهای پاسخگو را به چالش میکشد. این بعد را با سوالاتی از این قبیل ارزیابی میکنیم: چه کسی پاسخگو و مسئول آسیب رسیده به اطلاعات و حقوق مالکیت فردی و جمعی می باشد؟

(۴) کیفیت سیستم: بحث بر سر مسئولیت و پاسخگویی در قبال عواقب ناخواسته ی استفاده از سیستم، ضرورت یک بعد اخلاقی مرتبط اما مستقل را افزایش میدهد. اینکه: برای حفاظت از حقوق افراد و امنیت جامعه چه استانداردهای از کیفیت داده و سیستم تقاضا می شود؟

(۵) کیفیت زندگی: هزینه های اجتماعی منفی معرفی فن آوری ها و سیستم های اطلاعات به نوعی با قدرتی که فناوری به وجود آورده همسو شده اند. این پیامدهای منفی میتوانند بشدت برای افراد، جوامع و نهادهای سیاسی مضر باشند. کامپیوتر و فناوری اطلاعات با وجود منافع که برای ما به ارمغان آورده اند به طور بالقوه میتوانند عناصر ارزشمند فرهنگ و جامعه ی ما را نابود کنند. کیفیت زندگی به این نکته توجه میکند که: چه ارزشهایی باید در اطلاعات و دانش مبتنی بر جامعه محفوظ بماند؟ کدام نهاد باید مارا از این نقض ها محافظت کند؟ کدام ارزش ها و شیوه های فرهنگی توسط تکنولوژی اطلاعات جدید پشتیبانی می شود؟ (Laudon and Traver, 2011)

۸. یافته های تحقیق:

در این تحقیق به منظور اکتشاف مولفه های اخلاقی از روش مطالعات کتابخانه ای و مصاحبه عمقی با خبرگان استفاده شده است. مولفه های اخلاقی کشف شده در ۵ بعد اخلاقی عصر اطلاعات به شرح زیر میباشد:

بعد اول: حقوق اطلاعات و تعهدات

- (۱) **قوانین و مقررات:** گاهی اوقات قوانین مبهم هستند و افراد نمی توانند در چالشهای اخلاقی که به صورت روزمره با آنها درگیر هستند، از این قوانین استفاده کنند. خیلی وقت ها مردم فکر می کنند چون کارشان مشکل قانونی ندارد، پس اخلاقی است. اما قانونی بودن و اخلاقی بودن ضرورتاً با هم معنای یکسانی ندارند. (Naude, 2004)
- (۲) **قوانین سازمانی:** منظور از قوانین و مقررات سازمانی، آن دسته قوانین و مقرراتی است که در هر مؤسسه، اداره، تشکیلات و سازمانی براساس اهداف ویژه آنها تنظیم می شود. کارمندان هر اداره و سازمان، گذشته از رعایت قوانین و مقررات کلی دولت اسلامی، در برابر مقررات ویژه آن سازمان و اداره نیز مسؤول بوده، موظف به رعایت آنها و عدم تخلف از آنها هستند.
- (۳) **شفاف سازی اطلاعات:** بسیاری از مردم از تشریح وظایف و موارد قانونی و دستورالعملها و اقدامات دستگاههای اجرایی اطلاعی ندارند و بنابراین اطلاع رسانی و شفاف سازی به مردم از طریق رسانهها می تواند کمک کننده باشد.

بعد دوم: حقوق مالکیت معنوی

- (۱) **فرهنگ:** مجموعه پیچیده از دانشها، باورها، هنرها، قوانین، اخلاقیات، عادات و هرچه که فرد به عنوان عضوی از جامعه از جامعه ی خویش فرامی گیرد (Tylor, 1974).
- (۲) **ارزش ها:** ارزش شیوه ای از بودن یا عمل است که یک شخص یا جمع به عنوان آرمان می شناسد و افراد یا رفتارهایی را که بدان نسبت داده می شوند، مطلوب و متشخص می سازد. (روشه، ۱۳۸۷)
- (۳) **حمایت دولت:** احترام و حمایت قانونی از هر صاحب فکری که ابداع و نوآوری دارد، نیازمند قوانینی است و در این راستا در کمیسیون لوایح دولت با همکاری وزارتخانه های گوناگون در حال بررسی و ویرایش دقیق لایحه قانون جامع مالکیت فکری و معنوی است.

بعد سوم: پاسخگویی و کنترل

۱) **مرکز کنترل:** در روانشناسی شخصیت، مرکز کنترل به میزانی که افراد بر این باورند که چقدر میتوانند حوادثی که بر زندگی آنها تاثیر میگذارد را کنترل کنند، اشاره دارد. در مرکز کنترل درونی شخص معتقد است که میتواند زندگی خود را کنترل کند و افراد دارای مرکز کنترل بیرونی بر این باورند که زندگی شان تحت کنترل عوامل محیطی غیرقابل کنترل، شانس، سرنوشت است (Rotter, 1966). افرادی که مرکز کنترل درونی دارند، بیشتر به برهان اخلاقی پایبندند.

۲) **احتیاط عاقلانه:** عقل حکم میکند انسان در فضای مجازی احتیاط لازم را بجا آورده و در این صورت به نوعی میتواند گفت خود فرد نقشی کنترل کننده خواهد داشت.

۳) **نهادهای سازمان های ناظر:** سازمان های ناظر، وظیفه برقراری ثبات از طریق تدوین قوانین، مقررات و استانداردهای لازم و هموارسازی وضعیت بوسیله ابزارهایی مانند برنامه ریزی و سیاست گذاری را دارند.

بعد چهارم: کیفیت سیستم

۱) **نوع تکنولوژی مورد استفاده:** شگردها و به کاربردن ابزارها، دستگاهها، مادهها و فرایندهایی گره گشای دشواریهای انسان است. فناوری فعالیتی انسانی است و از همین رو، از دانش و از مهندسی دیرینه تر است.

۲) **کیفیت داده های ورودی:** کیفیت داده ها چند وجهی است و شامل مدیریت داده، مدلسازی و آنالیز، تضمین و کنترل کیفیت، ذخیره سازی و آرایه می باشد. کیفیت داده وابسته به کاربری است اما نمی تواند از استفاده کننده جدا باشد. چون در بانک داده ها هیچگونه کمیت یا ارزش واقعی وجود ندارد بلکه تنها پتانسیلی از ارزشها وجود دارند که توسط کاربر برای مقاصد مناسب استفاده شود.

۳) **نرم افزارهای مورد استفاده:** مناسب نبودن نرم افزار باعث سرخوردگی و سردرگمی کاربران، اتلاف زمان، از دست رفتن موقعیتها و اتلاف منابع خواهد بود که منجر به کاهش کارایی سازمان خواهد گردید. از طرفی جایگزینی نرم افزار تابع شرایط و ضوابط زمانی خاص بوده، امری پر هزینه خواهد بود و مخاطرات خاص خود را به دنبال خواهد داشت.

۴) **سخت افزار:** سخت افزار شامل تجهیزات ورود، پردازش و ذخیره سازی داده ها می باشد که عموماً از رایانه های سرویس دهنده، سرویس گیرنده، تجهیزات شبکه و ارتباطات، رسانه های بایگانی اطلاعات و سایر تجهیزات رایانه ای تشکیل می شوند. عملکرد یک نرم افزار وابسته به سخت افزار خواهد بود و چنانچه سخت افزار یک مجموعه از کارایی لازم برخوردار نباشد میتواند به اتلاف زمان و پایین آمدن بهره وری و کارایی منجر شود.

بعد پنجم: کیفیت زندگی

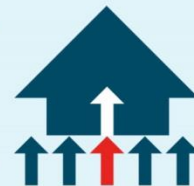

- (۱) اصالت خانوادگی: نقش اصالت و کرامت خانواده در ترقی و پیشرفت انسان، بر کسی پوشیده نیست، همچنان که نقش سلامت خانواده و دور بودن از گناه، و بی‌بندوباری‌ها، در رشد و سعادت انسان، نیز، قابل انکار نمی‌باشد.
- (۲) آموزش و پرورش: امروزه آموزش و پرورش، بیش از هر زمان دیگری به عنوان رکن اصلی توسعه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه قلمداد می‌شود و نقشی اساسی در اشاعه اخلاق دارد.
- (۳) فرهنگ: مجموعه پیچیده‌از دانش‌ها، باورها، هنرها، قوانین، اخلاقیات، عادات و هرچه که فرد به عنوان عضوی از جامعه از جامعه ی خویش فرامی‌گیرد (Tylor, 1974).
- (۴) جنسیت: جنسیت شامل رفتارها، نقش‌های اجتماعی و اندیشه‌های اجتماعی است که فرهنگ حاکم بر هر جامعه به عهده دو جنس زن و مرد می‌گذارد. درارتباط با نقش‌های جنسیتی افکار قالبی در مورد هر دو جنس در جامعه مشاهده می‌شود که دامنه انتظارات را از هر دو جنس طرح ریخته و تعیین می‌کند. (نرسیسیان، ۱۳۸۵)
- (۵) دین/مذهب: تمایلات مذهبی یکی از تنظیم کننده های اخلاقی مهم مردمی هستند.

۹. جمع بندی و نتیجه گیری:

اینترنت و سامانه های همراه به نحو آشکار به زیر ساختهای تکنولوژیکی کامپیوترهای شبکه ای اشاره دارد که ارتباطات دیجیتالی را در سطح دنیا ممکن می سازند. در عین حال فضای مجازی، مکان های مجازی به شمار می روند که در آنها افراد با یکدیگر ارتباط برقرار میکنند و این ارتباط توسط فناوری های اینترنتی ممکن شده است. فضای مجازی نه تنها زیرساخت ابزاری ارتباطات دیجیتالی است که اقیانوس اطلاعاتی است که انسان ها در آن زیرساخت ها را کنترل کرده و توسعه می دهند. لذا امروزه افراد علاوه بر تعاملات اجتماعی، بسیاری از نیازهای زندگی شخصی و کاری خود را در فضای مجازی برآورده میکنند.

در فضای مجازی، فناوری های کامپیوتری شبکه ای، فرایند های ساختار فرهنگی را شکل می دهند (یا مانع می گردند، یا بلوکه می کنند) و شکل گیری این فرایند را تسهیل می بخشند. در حوزه تعامل انسان و رایانه، دیگر زمان کافی و مقتضی برای تمرکز بر تعامل میان ماشین و انسان وجود ندارد. هر کوششی در راستای بررسی ارتباطات انسانی شبکه ای باید تعامل انسانی را با فرهنگ های فضای مجازی در نظر گیرد که فناوریهای کامپیوتری مسبب آن بوده اند. با وجود اینکه اینترنت نقش موثری در ارتباطات، ایجاد راه هایی برای آشنایی با فرهنگ های دیگر و تسریع در فعالیتهای اقتصادی، اجتماعی و غیره داشته باشد، می تواند به تنهایی فرهنگ های با قدمت چندین و چند ساله را در مدت زمان هرچند طولانی از طریق رخنه در ریشه آنها تخریب کند .

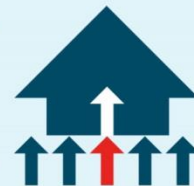

در این صورت می توان نتیجه گرفت که اگر کاربران برای جلوگیری از غرق شدن خود در این راه، اخلاقی مناسب با برداشت از فرهنگ خود در نظر داشته باشند و با آن چارچوب وارد فضای اینترنت شوند؛ راه بر این تاثیر مخرب بسته خواهد شد. در نهایت ما چه بخواهیم چه نخواهیم این فضا به وجود آمده و روز به روز در حال گسترش میباشد و به نوعی بخش عظیمی از زندگی شخصی کاری و حتی اجتماعی ما را فرا گرفته است. پس چه بهتر که روی این مقوله ها بیشتر کار کنیم تا فرهنگ، اخلاق و کرامت انسانی و اسلامی در فضای سایبر گسترش یابد.

لذا با توجه به اهمیت اخلاق در فضای مجازی، این مقاله درصدد کشف مهمترین مولفه های اخلاقی بوده است. برای این منظور از مدل "لاودن" که در آن رابطه مسائل اخلاقی، اجتماعی و سیاسی در یک جامعه اطلاعاتی در قالب پنج بعد اخلاقی عصر اطلاعات پرداخته شده، استفاده شده است. سپس یافته های تحقیق از مصاحبه با ۱۱ نفر از خبرگان فرهنگ و فضای مجازی کشور در خصوص مولفه های موجود در ابعاد مدل فوق ارائه شده است.

بر همین اساس پیشنهاد می شود مولفه های زیر توسط مسئولین ذیربط در وزارت ICT و شورای عالی فضای مجازی کشور، در سند راهبردی اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات ایران مورد توجه قرار گیرد:

- ✓ بعد اول - حقوق اطلاعات و تعهدات شامل مولفه های (۱) قوانین و مقررات (۲) قوانین سازمانی (۳) شفاف سازی اطلاعات
- ✓ بعد دوم - حقوق مالکیت معنوی: شامل مولفه های (۱) فرهنگ: (۲) ارزش ها (۳) حمایت دولت
- ✓ بعد سوم - پاسخگویی و کنترل: شامل مولفه های (۱) مرکز کنترل (۲) احتیاط عاقلانه (۳) نهادها و سازمان های ناظر
- ✓ بعد چهارم - کیفیت سیستم: شامل مولفه های (۱) نوع تکنولوژی مورد استفاده (۲) کیفیت داده های ورودی: (۳) نرم افزارهای مورد استفاده: (۴) سخت افزار
- ✓ بعد پنجم - کیفیت زندگی: (۱) اصالت خانوادگی: (۲) آموزش و پرورش: (۳) فرهنگ: (۴) جنسیت (۵) دین و مذهب.

۱. الویری، محسن (۱۳۸۵)، تطبیق پذیری میراث اخلاقی با دنیای مجازی: رویکردی اسلامی، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
۲. باستانی، برومند (۱۳۸۳)، جرائم کامپیوتری و اینترنتی، چاپ بهنامی.
۳. حسن بیگ زاده، خدیجه (۱۳۹۱)، اخلاق مجازی یا فضای مجازی اخلاقی؟، زنجان: سومین همایش ملی بزرگداشت سهروردی با موضوع اخلاق کاربردی.
۴. حسن بیگی، ابراهیم (۱۳۸۴)، حقوق و امنیت در فضای سایبر، انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران.
۵. دبیری، احمد (۱۳۹۳)، تعریف اخلاق، پژوهشکده باقر العلوم (ع).
۶. روزه، گی (۱۳۸۷)، مقدمه‌ای بر جامعه شناسی عمومی جلد اول (کنش اجتماعی)، ترجمه هما زنجانی زاده، انتشارات سمت.
۷. شورای عالی اطلاع رسانی (۱۳۹۳)، سند راهبردی اخلاق فناوری اطلاعات و ارتباطات.
۸. قراملکی، احد فرامرز (۱۳۸۳)، اخلاق حرفه‌ای، چاپ دوم، قم: نشر مجنون.
۹. مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۸۲)، فلسفه اخلاق، شرکت چاپ و نشر بین الملل.
۱۰. نرسیسیانس، امیلیا (۱۳۸۵)، مردم‌شناسی جنسیت، تهران: نشر افکار
۱۱. والیس، پاتریکا (۱۳۸۲)، روانشناسی اینترنت، ترجمه بهنام اوحدی، تهران: انتشارات نقش خورشید.
12. Laudon, Kenneth C. ; Traver, Carol Guercio (2011) “*Management Information Systems: Managing the Digital Firm* “, Prentice Hall; 12 edition (4 Jan 2011).
13. Rotter, J. B. (1966), “ *Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement* ” , Psychological Monographs: General & Applied 80(1) 1966, 1-28.
14. Tylor, E.B. (1974), “*Primitive culture*”, New York: Gordon Press. First published in 1871.
15. Naude, Ingrid (2004), “*Factors impacting on ethical behavior in organizations*”, University of Pretoria.